

**ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА У КОНТИНЕНТАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ:
ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ****RULE OF LAW IN THE CONTINENTAL LEGAL SYSTEM: HISTORICAL ORIGINS
AND MODERN UNDERSTANDING**

Мета. Метою роботи є комплексне дослідження романо-германської правової системи як однієї з провідних правових традицій світу, з'ясування її основних рис та історичних етапів становлення, а також виявлення ролі принципу верховенства права й Конституції у забезпеченні стабільності правопорядку та розвитку демократичної правової держави. **Методика** ґрунтується на системному аналізі наукової літератури, чинного законодавства та рішень Конституційного Суду України з використанням порівняльно-правового, історико-правового та формально-юридичного методів для з'ясування особливостей романо-германської правової системи й ролі принципу верховенства права. **Результати** дослідження показали, що романо-германська правова система характеризується кодифікованим правом, чіткою ієрархією джерел та центральною роллю Конституції, а принцип верховенства права виступає її фундаментальною засадою, яка забезпечує стабільність правопорядку, пріоритет прав людини й обмеження свавілля влади. **Наукова новизна** дослідження полягає у комплексному аналізі становлення та еволюції принципу верховенства права в межах романо-германської правової системи, із врахуванням його сучасної інтерпретації в конституційному праві України. У роботі уточнено взаємозв'язок між історичними етапами розвитку правової сім'ї та поступовим закріпленням верховенства права як базової засади, доведено ключову роль Конституції як ядра правової системи та акцентовано на поєднанні формальної визначеності норм із їхнім ціннісним і гуманістичним змістом. **Практична значимість** результатів полягає у можливості використання одержаних висновків для вдосконалення національної правотворчої та правозастосовної практики.

Ключові слова: *романо-германська правова система, верховенство права, Конституція, нормативно-правовий акт, кодифікація, правова держава, права людини, правосвідомість, юридична визначеність, демократичні інститути.*

Purpose. The purpose of the work is a comprehensive study of the Romano-Germanic legal system as one of the leading legal traditions of the world, to clarify its main features and historical stages of formation, as well as to identify the role of the rule of law and the Constitution in ensuring the stability of the rule of law and the development of a democratic legal state. **Methodology** is based on a systematic analysis of scientific literature, current legislation and decisions of the Constitutional Court of Ukraine using comparative law, historical-legal and formal-legal methods to clarify the features of the Romano-Germanic legal system and the role of the rule of law principle. **Results** research has shown that the Romano-Germanic legal system is characterized by codified law, a clear hierarchy of sources and the central role of the Constitution, and the principle of the rule of law is its fundamental principle, which ensures the stability of the rule of law, the priority of human rights and the limitation of the arbitrariness of power. **Originality.** The research consists in a comprehensive analysis of the formation and evolution of the principle of the rule of law within the Romano-Germanic legal system, taking into account its modern interpretation in the constitutional law of Ukraine.

The work clarifies the relationship between the historical stages of the development of the legal family and the gradual consolidation of the rule of law as a basic principle, proves the key role of the Constitution as the core of the legal system and emphasizes the combination of formal certainty of norms with their value and humanistic content. **Practical significance.** The results are the possibility of using the conclusions obtained to improve national law-making and law-enforcement practice.

Key words: *Romano-Germanic legal system, rule of law, Constitution, regulatory act, codification, rule of law, human rights, legal consciousness, legal certainty, democratic institutions.*

Постановка проблеми. Романо-германська правова система, яка становить основу правових порядків більшості європейських держав, визначається чіткою ієрархією джерел права, пануванням писаного закону та високим рівнем кодифікації. Водночас у сучасних умовах глобалізації, європейської інтеграції та зростання ролі прав людини перед цією системою постає завдання адаптації до нових соціальних і політичних викликів. Однією з ключових проблем є забезпечення реального втілення принципу верховенства права, який повинен не лише декларуватися на рівні Конституції та законів, а й гарантуватися у практиці правозастосування. Саме тому дослідження ролі верховенства права в розвитку романо-германської правової традиції та його сучасного розуміння має особливу актуальність як у науковому, так і в практичному вимірі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика верховенства права належить до фундаментальних у сучасній правовій науці та стала предметом уваги багатьох дослідників. У межах нашого дослідження важливим науковим підґрунтям виступають праці О. В. Дручек, Р. В. Зварича та М. М. Новікової, які зробили вагомий внесок у формування теоретичних засад і практичних підходів до осмислення цього принципу, зокрема у контексті романо-германської правової сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Романо-германська правова система має низку фундаментальних рис, які визначають її специфіку та місце у світовій правовій цивілізації. Вона вирізняється чіткою ієрархічною структурою, що включає норми, інститути та галузі права, а також традиційним поділом на публічне й приватне, матеріальне й процесуальне право. Правотворчість здійснюється уповноваженими суб'єктами, інколи - безпосередньо народом. Основою є загальні принципи права та ієрархія джерел, де провідне місце займають закони та кодекси, доповнені підзаконними актами. Для цієї системи не характерне надання суддям правотворчих повноважень і визнання судових прецедентів як джерела права. Водночас їй властива спільність понятійного апарату й термінології, пріоритет матеріального права над процесуальним і відкритість до правових теорій та доктрин.

Як зазначають О. В. Дручек, Р. В. Зварич та М. М. Новікова, саме ці риси є найбільш суттєвими для функціонування й розвитку романо-германської системи права, оскільки вони забезпечують її стабільність, передбачуваність і здатність адаптуватися до суспільних трансформацій [3].

Фундаментальною засадою романо-германської правової традиції є принцип верховенства права, який пронизує всю систему її джерел. Він визначає пріоритет права над державними інституціями та зобов'язує органи влади діяти виключно в межах закону. Верховенство права тут нерозривно пов'язане з ідеєю правової держави, у центрі якої - справедливість, рівність і захист прав людини. Нормативно-правові акти повинні підпорядковуватися загальним принципам права, що забезпечує баланс між формальною визначеністю норм і ціннісним виміром права [5, с. 412-415]. У цьому сенсі принципи справедливості, добросовісності та пропорційності є своєрідними «містками» між позитивним правом і вищими ідеалами правопорядку.

На нашу думку, романо-германська правова система має фундаментальне значення для розвитку світової правової цивілізації. Її найбільша цінність полягає у кодифікованому характері та системності, що забезпечує правову визначеність і передбачуваність суспільних відносин [15, с. 24-29]. Саме це дозволяє громадянам і державним інституціям діяти в умовах чітких правових орієнтирів, що є запорукою стабільності й довіри до права. Водночас ця правова традиція стала підґрунтям для утвердження принципу верховенства права, який обмежує свавілля влади, гарантує пріоритет прав людини та сприяє розвитку демократичних інститутів [9, с. 731].

Значення романо-германської правової сім'ї виходить далеко за межі її країн-«засновниць». Її цінності та підходи стали універсальними орієнтирами для світових правових систем, адже вони поєднують стабільність і гнучкість, формальну визначеність і гуманістичний зміст [8, с. 94].

Саме в цьому полягає її особлива місія – бути не лише правовою, а й культурною основою для формування глобальних стандартів справедливості, свободи та демократичного правопорядку.

Дручек О. В., Зварич Р. В., Новікова М. М. зазначають, що в історії становлення романо-германської правової системи умовно можна виокремити три основні етапи. На основі цієї періодизації простежимо й еволюцію принципу верховенства права [3].

Перший етап (від зародження звичаєвого права до занепаду римського права у XII ст.) був позначений пануванням звичаєвих норм – як неписаних, так і писаних. Після падіння Римської імперії на більшості європейських територій, підкорених варварськими племенами, діяли правила, пристосовані до умов натурального господарства й родоплемінних відносин. Це право вирізнялося простотою процедур і колективістським характером. У V–VIII ст. германські племена почали кодифікувати свої закони у вигляді «варварських правд» (*leges barbarorum*), серед яких найвідомішою стала Салічна правда 496 р. [2, с. 141-148]. Хоча тоді ще не йшлося про верховенство права в сучасному значенні, саме поява письмового закріплення норм поступово відділяла право від свавілля і заклала основи для його майбутнього домінування над владою.

Це мало надзвичайно важливе значення, адже навіть прості записи звичаїв створювали відчуття стабільності та передбачуваності, робили правила більш обов'язковими і незалежними від волі конкретного правителя [13]. Таким чином формувався фундаментальний принцип: право повинно бути вище за особисті бажання чи політичні інтереси, а його стабільність і сталість – запорукою суспільного порядку. У перспективі це стало відправною точкою для розвитку ідеї правової держави, де закон виступає універсальним мірилом справедливості й рівності для всіх членів суспільства [10, с. 523-529].

Другий етап (XIII–XVIII ст.) став періодом формування власне романо-германської правової сім'ї. Рецепція римського права, розвиток університетської юридичної науки, діяльність правничих шкіл, поширення канонічного, міського й торговельного права – усе це сприяло становленню уявлення про писане право як необхідну гарантію порядку та безпеки. Саме тоді закріплюється думка, що право має обмежувати свавілля правителів і виступати загальним регулятором суспільного життя. У цей період верховенство права починає усвідомлюватися як принцип, що забезпечує рівність усіх перед законом та формує підвалини майбутньої демократичної правової держави [4, с. 283]. Важливо зазначити, що саме в університетах Європи виникає ідея права як автономної системи знань і норм, яка не залежить від політичної влади чи церковних догм. Це дозволило сформувати уявлення про право як про вищу цінність, що має універсальний і наддержавний характер. Верховенство права поступово розумілося не лише як технічний інструмент упорядкування відносин, а як ідеал справедливості, що стоїть понад будь-якими владними інтересами. Таким чином, у цей час відбувається якісний зсув: право починає розглядатися не просто як набір правил, а як основа суспільного розвитку та гарантія людської гідності [1, с. 33-37].

Третій етап (кінець XVIII – середина XX ст.) ознаменував завершення становлення романо-германського права як цілісної системи. Масова кодифікація після буржуазних революцій перетворила закон на головне джерело права і зробила верховенство права не лише теоретичною засадою, а й реальною політико-правовою практикою. У XIX ст. ухвалення фундаментальних кодифікаційних актів, зокрема Французького цивільного кодексу 1804 р., стало втіленням принципу рівності всіх перед законом і підпорядкування державної влади чітким правовим рамкам. Таким чином, верховенство права у цей час утвердилося як інституційний стрижень правової системи [11, с. 231-236].

Сучасний етап розвитку романо-германської правової сім'ї тісно пов'язаний із європейською інтеграцією. Право Європейського Союзу спирається на загальні принципи, серед яких центральне місце належить верховенству права. Воно трактується не лише як формальне дотримання закону, а як ціннісна основа правопорядку, що забезпечує захист прав людини, юридичну визначеність, пропорційність, доступ до правосуддя й ефективний судовий контроль за діяльністю органів влади. Принцип верховенства права в сучасному розумінні передбачає, що закон має однакову силу для всіх – від громадянина до найвищих органів державної влади [7, с. 129-133]. Жодна інституція чи посадова особа не може діяти поза межами правових норм. У цьому полягає його фундаментальне значення: верховенство права стає запобіжником проти зловживань владою, а водночас – гарантією прав і свобод людини.

Тому, відзначаємо, що історична еволюція романо-германської правової сім'ї демонструє послідовне утвердження принципу верховенства права – від елементарних звичаєвих норм і «варварських правд» до кодифікованих систем та сучасного інтегрованого європейського права. Якщо спочатку верховенство права проявлялося у письмовому закріпленні правил, то згодом

воно стало гарантією справедливості, рівності та свободи, а нині перетворилося на універсальний стандарт демократичного розвитку й стабільності правової цивілізації [12, с. 295].

Сучасна романо-германська правова традиція, збагачена європейським досвідом, утверджує верховенство права як універсальний принцип, який поєднує формальну визначеність закону з його гуманістичним змістом. Це робить його не лише юридичною вимогою, а й моральним орієнтиром демократичного розвитку та стабільності правової цивілізації.

Центральне місце у романо-германській правовій сім'ї займає Конституція - основний закон держави, що має найвищу юридичну силу й визначає засади політичного та правового ладу, систему органів влади, права, свободи й обов'язки громадян [14, с. 126]. Усі інші нормативно-правові акти повинні відповідати Конституції, а їхня юридична сила визначається рівнем у правовій ієрархії. Тому, відзначимо, що Конституція виконує функцію «ядра» правової системи, забезпечуючи єдність законодавства та реалізацію принципу верховенства права [5, с. 184-188].

У Конституції України 1996 року цей принцип прямо закріплений у ст. 8, де проголошується: *«В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція має найвищу юридичну силу»*. Це означає, що жоден закон чи підзаконний акт не може суперечити Конституції, а будь-які спірні питання тлумачить Конституційний Суд України [6, с. 315-319]. Важливим є і положення ст. 55, що гарантує кожному право на судовий захист, а також можливість оскарження актів органів влади, які порушують права людини. Це безпосередній прояв верховенства права, що захищає громадян від свавільних рішень держави. У цьому контексті принцип набуває практичного виміру: право не зводиться до декларацій, а забезпечує кожному реальні механізми відновлення справедливості. Ст. 55 Конституції України закріплює не лише гарантію доступу до правосуддя, а й створює умови для реальної відповідальності держави перед людиною, підтверджуючи, що права і свободи мають найвищу юридичну силу та стоять вище за будь-які інтереси влади [2, с. 42-47]. Це положення є одним із найяскравіших прикладів конституційної реалізації принципу верховенства права.

Сучасне розуміння верховенства права виходить за межі формальної підпорядкованості закону. Воно трактується як ціннісна й етична основа правопорядку, що включає:

- права і свободи людини як найвищу соціальну цінність (ст. 3 Конституції України);
- юридичну визначеність і передбачуваність законів, що дають громадянам змогу планувати свою поведінку;
- заборону зловживання владою та підконтрольність органів влади незалежним судам;
- рівність усіх перед законом (ст. 24 Конституції України), що гарантує відсутність привілеїв і дискримінації [4];
- доступ до правосуддя і право на оскарження неправомірних рішень (ст. 55, 124) [6, с. 103-110].

У практиці Конституційного Суду України принцип верховенства права часто розкривається через такі категорії, як справедливість, пропорційність, правова визначеність. Наприклад, у рішеннях щодо тлумачення конституційних прав (справа про призначення суддів, справа про соціальні гарантії тощо) Суд підкреслював, що закони й підзаконні акти не можуть звужувати зміст і обсяг існуючих прав.

Особливої уваги заслуговує позиція Суду у справі щодо забезпечення соціальних гарантій (Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 р. № 6-рп/2007), де було наголошено, що верховенство права вимагає збереження балансу між інтересами держави й правами громадян, а також недопущення свавільного втручання у сферу основоположних прав [5, с. 511-516].

Ці підходи свідчать, що принцип верховенства права в українському конституціоналізмі трактується у сучасному європейському розумінні - як вимога, щоб будь-яке правове регулювання відповідало і букві, і духові Конституції, забезпечувало реальний захист людської гідності, рівність перед законом та передбачуваність державної політики.

Висновки. Отож, підсумовуючи, відзначимо, що романо-германська правова система, що ґрунтується на ієрархії нормативно-правових актів та пріоритеті Конституції, є фундаментом сучасної правової цивілізації. Її розвиток демонструє поступове утвердження принципу верховенства права - від письмового закріплення звичаїв до сучасного європейського розуміння, де право виступає гарантією справедливості, рівності та захисту прав людини. Конституція України 1996 року, закріпивши верховенство права як основоположний принцип (ст. 8), підтвердила, що жоден орган чи посадова особа не можуть діяти поза межами закону. Практика Конституційного Суду України розкриває цей принцип через категорії справедливості, пропорційності та правової визначеності, що наближує український конституціоналізм до європейських стандартів. Таким

чином, верховенство права постає не лише як юридична вимога, а як ціннісний орієнтир демократичного розвитку та стабільності правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна // *Право України*. 2012. № 1–2. С. 30–63.
2. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право: теорія та практика. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 312 с.
3. Новікова М.М., Зварич Р.В., Дручек О.В. Правова системи України, в парадигмі англосаксонської правової сім'ї в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 694-697.
4. Селіванов А. О. Верховенство права в конституційному правосудді України. Київ: Логос, 2012. 320 с.
5. Скрипнюк О. В. Конституційний лад України: теоретико-методологічні проблеми розвитку. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. 576 с.
6. Тацій В. Я., Петришин О. В., Гетьман А. П. Теорія держави і права: підручник. Харків: Право, 2015. 368 с.
7. Bell J., Boyron S., Whittaker S. *Principles of French Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2008. 592 p.
8. Bogdandy A., Sonnevend P. (eds.). *Constitutional Crisis in the European Constitutional Area: Theory, Law and Politics in Hungary and Romania*. Oxford: Hart Publishing, 2015. 320 p.
9. Craig P. *EU Administrative Law*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2018. 944 p.
10. Craig P., de Búrca G. *EU Law: Text, Cases, and Materials*. 7th ed. Oxford: Oxford University Press, 2020. 1344 p.
11. Fuller L. L. *The Morality of Law*. Rev. ed. New Haven: Yale University Press, 1969. 262 p.
12. Glenn H. P. *Legal Traditions of the World: Sustainable Diversity in Law*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2014. 421 p.
13. Markesinis B., Unberath H., Johnston A. *The German Law of Contract: A Comparative Treatise*. 2nd ed. Oxford: Hart Publishing, 2006. 1008 p.
14. Merryman J. H., Pérez-Perdomo R. *The Civil Law Tradition: An Introduction to the Legal Systems of Europe and Latin America*. 3rd ed. Stanford: Stanford University Press, 2007. 196 p.
15. Waldron J. The Concept and the Rule of Law // *Georgia Law Review*. 2008. Vol. 43. P. 1–61.

Дата першого надходження статті до видання: 10.10.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.11.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2025